

INSTYTUT LITERACKI powstał z inicjatywy Jerzego Giedroycia wiosną 1946 roku w Rzymie, przy 2. Korpusie Polskim pod nazwą Casa Editrice „Lettere”. We Włoszech prowadził szeroką działalność wydawniczą na potrzeby wojska i różnych jego formacji oraz realizując własne plany edytorskie. Od początku najbliższymi współpracownikami Giedroycia byli Józef Czapski, Gustaw Herling-Grudziński, Zofia i Zygmunt Hertzowie, później dołączył Henryk Giedroyc. IL zadebiutował „Legionami” Henryka Sienkiewicza wydając, we wczesnym okresie, książki w czterech seriach wydawniczych tj.: „Bibliotece Społeczno-Politycznej”, „Bibliotece Wiedzy”, „Bibliotece Przekładów” oraz na potrzeby rynku włoskiego „Capolavori della Letteratura Straniera” (Arcydzieła literatury światowej). W czerwcu 1947 roku ukazał się pierwszy numer pisma „Kultura” pod redakcją Giedroycia i Herlinga-Grudzińskiego.

Po rozwiązaniu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, Giedroyc postanowił przenieść oficynę do Francji. Jesienią tego roku zamieszkał wraz Czapskim i małżeństwem Hertzów w podparyskim Maisons-Laffitte przy avenue de Corneille, gdzie mieściła się pierwsza siedziba Instytutu. W 1954 roku „Kultura” przeniosła się na avenue de Poissy (Le Mesnil le Roi), gdzie do dnia dzisiejszego mieści się siedziba Stowarzyszenia Instytut Literacki Kultura.

Krąg współpracowników „Kultury” współtworzyli m.in.: Juliusz Mieroszewski („Londyńczyk”), Andrzej Bobkowski, Witold Gombrowicz, Konstanty A. Jeleński, Czesław Miłosz, Bohdan Osadczuk, Jerzy Stempowski, w późniejszym okresie Leopold Unger („Brukselczyk”), Wojciech Skalmowski czy Michał Heller. Krąg ten zmieniał się w czasie funkcjonowania wydawnictwa.

Nad Sekwaną pierwszoplanowe miejsce w działalności oficyny zajął miesięcznik „Kultura”, z roku na rok zdobywający coraz silniejszą pozycję wśród pism emigracyjnych. Dzięki strategii Giedroycia i grona jego współpracowników „Kultura” wyrosła na samodzielny i niezależny finansowo ośrodek myśli politycznej, odgrywający istotną rolę w kształtowaniu opinii wśród rodaków na uchodźstwie oraz w Polsce. Nastawiona była na długofalową działalność, w ramach której tworzone koncepcje polityczne dotyczące sposobów odzyskania niepodległości i przyszłości wolnej Polski. „Kultura” równie ważną rolę spełniała w jednoczeniu literatury emigracyjnej z krajową. Odgrywała także niebagatelną rolę w kontaktach Polaków z intelektualistami zachodnimi jak również z emigrantami z Europy Środkowo-Wschodniej, m.in. z: Ukraińcami, Czechami, Rosjanami, Słowakami czy Węgrami. Od początku jasno deklarowała prawo tych narodów do niepodległości i samostanowienia, które najpełniej wyrażała poprzez koncepcję ULB, tj. wolnej i niezależnej Ukrainy, Litwy i Białorusi. Instytut szerzył również prawdziwe informacje na temat realiów i istoty komunizmu wśród czytelników na Zachodzie – książki, takie jak Józefa Czapskiego „Na nieludzkiej ziemi” czy „Inny świat” Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, były jednymi z pierwszych świadectw na temat rzeczywistości systemu łagrów sowieckich. „Kultura” silnie oddziaływała na inteligencję w Polsce, wspierała tworzącą się opozycję demokratyczną i niezależny ruch wydawniczy. Po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce współorganizowała szeroką pomoc materialną dla środowisk niezależnych.

W 1953 r. oficyna poszerzyła działalność wydawniczą: przy piśmie stworzono serię „Biblioteka Kultury”, która zadebiutowała „Trans-Atlantykiem” Gombrowicza, „Rokiem 1984” Orwella i „Zniewolonym umysłem” Miłosza. Literatura antytotalitarna stała się jednym z istotniejszych nurtów „Biblioteki Kultury”. Zarówno w „Kulturze” jak i w serii wydawniczej publikowano dzieła wybitnych pisarzy z obu stron „żelaznej kurtyny”, a wśród nich liczne tłumaczenia, m.in. autorów takich jak Aron, Camus, Pasternak, Sołżenicyn.

Niespełna dziesięć lat później Giedroyc rozpoczął wydawanie „Zeszytów Historycznych”. Od 1962 roku ukazywały się one jako półrocznik, a od 1973 roku, już niezmiennie jako kwartalnik, publikując nieznane dokumenty, wspomnienia czy artykuły najwybitniejszych historyków, dotyczące dziejów najnowszych Polski.

Działalność Jerzego Giedroycia i Instytutu Literackiego walnie przyczyniła się do odzyskania przez Polskę niepodległości w 1989 roku.

Jerzy Giedroyc zmarł w 2000 roku, w trakcie pracy nad 637 numerem „Kultury” i 134 „Zeszytów Historycznych”. W ramach Biblioteki „Kultury” ukazało się 378 tomów książek,

z których większość należy dziś do kanonu polskich lektur. Do 2010 roku kontynuowane było wydawanie „Zeszytów Historycznych”, jako ostatni ukazał się 171 numer. Po śmierci Redaktora dyrektorem Instytutu została Zofia Hertz, a później Henryk Giedroyc. Obecnie funkcję dyrektora Stowarzyszenia Instytut Literacki „Kultura”, którego celem jest opieka i upowszechnianie dziedzictwa „Kultury”, pełni Wojciech Sikora.

Poza różnymi koncepcjami politycznymi, aktualnymi i dyskutowanymi w Polsce do dziś, Jerzy Giedroyc i jego współpracownicy pozostawili po sobie olbrzymie archiwum i bibliotekę, dotyczące nie tylko Polski, krajów Europy Wschodniej i Rosji, ale i całej Europy po-jałtańskiej (w jej zjednoczenie, tak jak i w upadek komunizmu, Redaktor wierzył niezmiennie od początku działalności).

Archiwa Instytutu Literackiego – wpisane na Listę Pamięci Świata UNESCO – to unikalny zbiór blisko 180 metrów dokumentów, związanych z działalnością Instytutu. Szczególną pozycję zajmuje w nim olbrzymia korespondencja Redaktora Giedroycia (ok. 150 tysięcy listów), teki wydawnicze („Kultury”, „Zeszytów Historycznych” i książek wydawanych w „Bibliotece „Kultury”), dokumenty historyczne, wycinki prasowe, unikalny zbiór czasopism i książek w różnych językach, a także kolekcja zdjęć, materiałów dźwiękowych i filmowych, dotyczących drugiej połowy XX wieku: czasów komunizmu, okresu przełomu i pierwszych lat niepodległej Polski.

Od 2009 roku Stowarzyszenie ILK realizuje, wraz z Biblioteką Narodową i Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych projekt archiwistyczny mający na celu stworzenie całkowitego inwentarza i utworzenie bazy danych kolekcji Instytutu. Projekt ten finansowany jest przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.